

КУЛЬТУРНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК РЕСУРС АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКА В СОЦІАЛЬНИХ ГРУПАХ ІЗ РЕЛІГІЙНИМ КОНТЕНТОМ ТА ЦІННІСНИМ ВПЛИВОМ

Кологривова Н. М.

д-р філософії з психології, завідувач кафедри практичної психології та ментального здоров'я ФПСР ОНУ імені І. І. Мечникова

Соколова К. І.

магістр 2 курсу кафедри практичної психології та ментального здоров'я ФПСР ОНУ імені І. І. Мечникова

У сучасних умовах ускладнення соціального середовища, інтенсифікації комунікації та зростання ролі ціннісно орієнтованих спільнот особливої актуальності набуває проблема адаптації підлітка до різних типів соціальних груп. Підлітковий вік є періодом активного становлення ідентичності, формування системи цінностей, розвитку рефлексії та пошуку значущих моделей соціальної поведінки. У цьому контексті важливим є вивчення чинників, які забезпечують успішне входження підлітка в групи, що мають виражений світоглядний, моральний або релігійний зміст. Одним із таких чинників доцільно розглядати культурний інтелект як ресурс, що сприяє кращому розумінню норм, символів, смислів і правил взаємодії в середовищах із ціннісним впливом [1,2].

Культурний інтелект розуміється як інтегральна здатність особистості ефективно сприймати, інтерпретувати й регулювати власну поведінку в умовах взаємодії з носіями інших культурних, символічних і ціннісних систем. Його структура традиційно охоплює метакогнітивний, когнітивний, мотиваційний і поведінковий компоненти. У контексті адаптації підлітка в соціальних групах із релігійним контентом культурний інтелект виявляється не лише у знанні певних релігійних норм чи традицій, а й у здатності розуміти смислову логіку групи, розпізнавати прийняті форми комунікації, враховувати ціннісні орієнтири учасників і будувати взаємодію на засадах поваги, толерантності та психологічної гнучкості [1].

Особливість соціальних груп із релігійним контентом полягає в тому, що вони часто функціонують не лише як простір міжособистісного спілкування, а і як середовище трансляції норм,

переконань, символічних значень і морально-ціннісних настанов. Для підлітка участь у таких групах може мати подвійний ефект. З одного боку, вони здатні забезпечувати почуття приналежності, емоційну підтримку, структурованість соціального досвіду, наявність моральних орієнтирів і безпечний простір для ідентифікаційного пошуку. З іншого боку, включення до подібного середовища потребує достатнього рівня особистісної зрілості, здатності до критичного осмислення соціального впливу, диференціації власної позиції та адаптивного реагування на ціннісні очікування групи.

Зазначена подвійність зумовлена тим, що підлітковий вік є сенситивним періодом формування самосвідомості, світоглядних орієнтацій і системи соціальної належності. Саме в цей час особистість особливо гостро переживає потребу в прийнятті, визнанні та пошуку значущої спільноти, здатної надати відчуття стабільності, зрозумілості й символічної впорядкованості світу. Соціальні групи з релігійним контентом нерідко відповідають цим запитам, оскільки пропонують підліткові не лише комунікативне середовище, а й чітко окреслену систему цінностей, моральних норм, моделей поведінки та інтерпретацій життєвих подій. У цьому сенсі вони можуть виконувати важливу адаптаційну функцію, сприяючи соціалізації, формуванню відповідальності, розвитку моральної самосвідомості та зниженню рівня внутрішньої дезорієнтації [4].

Водночас специфіка таких груп полягає в тому, що їхній вплив на особистість підлітка не обмежується зовнішнім регулюванням поведінки, а стосується глибших рівнів ціннісно-сислової організації досвіду. Через участь у спільних практиках, ритуалізованих формах взаємодії, засвоєння символічної мови та включення в систему колективних уявлень підліток поступово інтеріоризує певні норми та смисли, які можуть ставати частиною його власної ідентичності. Саме тому адаптація в подібному середовищі має не лише соціально-поведінковий, а й світоглядний характер. Вона передбачає не просто пристосування до правил групи, а більш складний процес співвіднесення зовнішніх ціннісних орієнтирів із власними переконаннями, потребами та уявленнями про себе.

За таких умов особливого значення набуває здатність підлітка зберігати баланс між потребою в груповій належності та необхідністю підтримання особистісної автономії. Надмірне ототожнення себе з групою за відсутності критичної дистанції може зумовлювати

конформізацію, зниження самостійності суджень і схильність до некритичного прийняття авторитетних установок. Натомість недостатня включеність у груповий контекст або нерозуміння його символічних та моральних кодів може призводити до відчуження, внутрішньої напруги, труднощів комунікації й переживання соціальної неприйнятості. Отже, успішна адаптація підлітка в соціальних групах із релігійним контентом потребує сформованості таких психологічних якостей, які дозволяють одночасно бути включеним у спільноту та зберігати здатність до саморефлексії, вибірковості й особистісного самовизначення.

У цьому контексті культурний інтелект постає як важливий ресурс, що забезпечує психологічно безпечне входження підлітка в ціннісно насичене соціальне середовище. Його значущість полягає в тому, що він дає можливість не лише розпізнавати зовнішні ознаки групової культури, а й розуміти внутрішню логіку норм, символів, комунікативних практик і моральних очікувань, які регулюють життя спільноти. Завдяки цьому підліток набуває здатності більш точно інтерпретувати поведінку інших, усвідомлювати смисл спільних дій, передбачати наслідки власних реакцій і добирати конструктивні способи взаємодії. Культурний інтелект у такій ситуації виконує функцію своєрідного медіатора між індивідом і групою, полегшуючи процес взаємного розуміння та знижуючи ризик конфліктів, непорозумінь або внутрішньої дезадаптації [5].

Особливо важливим є те, що культурний інтелект дозволяє підліткові сприймати релігійно й ціннісно забарвлене середовище не як однорідний простір безумовного підпорядкування, а як складну систему соціальних смислів, у межах якої можлива активна позиція суб'єкта. За наявності розвинених метакогнітивних і поведінкових компонентів культурного інтелекту підліток здатний гнучко орієнтуватися в групових ситуаціях, відрізняти нормативні очікування від надмірного тиску, коригувати власну поведінку без втрати внутрішньої цілісності та підтримувати взаємодію на основі поваги й усвідомленого вибору. Це особливо значуще в умовах, коли група має виражений нормативний потенціал і може впливати не лише на зовнішню поведінку, а й на процес формування життєвих смислів.

Крім того, участь у соціальних групах із релігійним контентом нерідко супроводжується переживанням моральних дилем, необхідністю осмислення понять добра і зла, відповідальності,

обов'язку, духовної належності та сенсу життя. Для підлітка, чия система цінностей ще перебуває на стадії становлення, такі питання можуть бути як ресурсом особистісного зростання, так і джерелом внутрішньої напруги. Саме тому адаптація до подібного середовища потребує не лише емоційної стійкості, а й здатності до смислової рефлексії, критичного аналізу отримуваних впливів і поступового формування власної ціннісної позиції. У цьому аспекті культурний інтелект сприяє більш усвідомленому засвоєнню соціального досвіду, оскільки дозволяє бачити за зовнішніми формами поведінки їхній культурний і символічний зміст.

Не менш важливо враховувати, що сучасні підлітки часто одночасно перебувають під впливом кількох соціальних середовищ: сім'ї, школи, одноліткових груп, цифрових спільнот і, за певних умов, релігійно орієнтованих об'єднань. Ці середовища можуть транслиувати різні, а інколи й суперечливі цінності, норми та моделі поведінки. У такій ситуації культурний інтелект відіграє інтегративну роль, оскільки допомагає підліткові співвідносити різні нормативні системи, знижувати рівень внутрішнього конфлікту та вибудовувати більш цілісну картину соціальної реальності. Це сприяє не лише ефективнішій адаптації до конкретної групи, а й загальному розвитку соціальної компетентності, толерантності до відмінностей і психологічної гнучкості [7,8].

Таким чином, соціальні групи з релігійним контентом і ціннісним впливом є складним середовищем соціалізації підлітка, що поєднує підтримувальний потенціал із підвищеними вимогами до особистісної зрілості, саморегуляції та рефлексивності. Саме тому дослідження адаптації підлітка в таких групах потребує уваги не лише до зовнішніх умов взаємодії, а й до внутрішніх психологічних ресурсів, які забезпечують безпечне включення в спільноту, критичне осмислення її впливів і збереження особистісної автономії. У цьому контексті культурний інтелект може розглядатися як один із ключових ресурсів, що забезпечує конструктивне поєднання соціальної інтеграції, ціннісної чутливості та психологічної стійкості.

Саме в цьому аспекті культурний інтелект постає важливим адаптаційним ресурсом. Метакогнітивний компонент забезпечує здатність підлітка усвідомлювати особливості групових норм, аналізувати власні реакції на релігійні символи, правила та форми комунікації, а також коригувати способи поведінки залежно від

контексту взаємодії. Когнітивний компонент пов'язаний із наявністю уявлень про традиції, обряди, систему цінностей, мовні формули, моделі поведінки та моральні настанови, які визначають внутрішню логіку групи. Мотиваційний компонент відображає готовність до взаємодії, інтерес до іншої ціннісної системи, відкритість до діалогу й прагнення зрозуміти соціально-культурний зміст групового досвіду. Поведінковий компонент забезпечує здатність адекватно добирати комунікативні засоби, виявляти доречні форми самопрезентації, уникати конфліктогенних реакцій і підтримувати конструктивну взаємодію.

Важливо підкреслити, що культурний інтелект у даному контексті не означає безумовного прийняття групових установок, а передбачає компетентне орієнтування в ціннісно насиченому соціальному середовищі. Його функція полягає в тому, щоб допомогти підліткові зрозуміти правила символічної й моральної організації групи, зберігаючи при цьому здатність до саморефлексії, особистісної автономії та критичного мислення. Саме тому культурний інтелект можна розглядати не лише як ресурс включення, а й як механізм психологічно безпечної адаптації, який дає змогу поєднувати відкритість до нового соціального досвіду з підтриманням власної ідентичності [10].

Адаптаційний потенціал культурного інтелекту особливо виразно проявляється в ситуаціях, коли підліток стикається з відмінністю норм і цінностей між сім'єю, однолітковим середовищем, освітнім простором і релігійно орієнтованою групою. За наявності розвиненого культурного інтелекту він здатний краще розуміти причини ціннісних розбіжностей, уникати дихотомічного сприйняття соціальної реальності, знижувати рівень внутрішньої напруги та ефективніше інтегрувати різні впливи у власну картину світу. У такий спосіб культурний інтелект сприяє не лише соціальній адаптації, а й розвитку ціннісної рефлексії, емоційної врівноваженості та комунікативної компетентності [13].

Крім того, у підлітковому віці значний вплив на адаптацію має групова динаміка, зокрема механізми прийняття, схвалення, наслідування та соціального контролю. У групах із релігійним контентом ці механізми можуть бути посилені спільною символічною мовою, нормами поведінки та моральними очікуваннями. У таких умовах культурний інтелект допомагає підліткові правильно

інтерпретувати групові сигнали, розуміти межі прийнятної поведінки, знижувати ризик непорозумінь і будувати взаємини на основі взаємоповаги. Водночас він може виконувати превентивну функцію, підтримуючи здатність підлітка розпізнавати надмірний тиск, маніпулятивні форми впливу або ситуації, що загрожують його психологічній автономії.

Отже, культурний інтелект доцільно розглядати як важливий ресурс адаптації підлітка в соціальних групах із релігійним контентом та ціннісним впливом. Він забезпечує когнітивно-поведінкову гнучкість, полегшує розуміння символічного простору групи, підтримує конструктивну комунікацію та сприяє збереженню особистісної цілісності в умовах інтенсивного соціального впливу. Його розвиток має важливе значення для формування здатності підлітка до безпечної соціальної інтеграції, критичного осмислення групових норм і підтримання психологічного благополуччя.

Висновки. Таким чином, культурний інтелект виступає вагомим психологічним ресурсом, який забезпечує ефективну адаптацію підлітка в соціальних групах із релігійним контентом та вираженням ціннісним впливом. Його значення полягає у здатності підтримувати розуміння групових норм і символів, формувати толерантне ставлення до ціннісної відмінності, розвивати навички саморегуляції та сприяти конструктивній взаємодії в соціально значущому середовищі. Розвинений культурний інтелект допомагає підліткові не лише інтегруватися в групу, а й зберігати критичність мислення, особистісну автономію та психологічну стійкість. Перспективним напрямом подальших досліджень є емпіричне вивчення взаємозв'язку культурного інтелекту, групового впливу, ціннісної ідентичності та психологічного благополуччя підлітків.

Література

1. Бойчук В. С. Сутність та структура міжкультурної компетентності підлітків // Інноваційна педагогіка. 2024. Вип. 73. С. 254–261. DOI: 10.32782/2663-6085/2024/73.48.
2. Коструба Н. Concept «Religion» in the Consciousness of Young People: Psycholinguistic Analysis // Psycholinguistics. 2020. Vol. 27, No. 1. P. 164–180. DOI: 10.31470/2309-1797-2020-27-1-164-180.
3. Aggarwal S., Wright J., Morgan A., Patton G. C., Reavley N. Religiosity and spirituality in the prevention and management of

depression and anxiety in young people: a systematic review and meta-analysis // BMC Psychiatry. 2023. Vol. 23, No. 1. Article 729. DOI: 10.1186/s12888-023-05091-2.

4. Chu K., Zhu F. Impact of cultural intelligence on the cross-cultural adaptation of international students in China: The mediating effect of psychological resilience // Frontiers in Psychology. 2023. Vol. 14. Article 1077424. DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1077424.

5. De Hoon S., Van Tubergen F. The religiosity of children of immigrants and natives in England, Germany, and the Netherlands: The role of parents and peers in class // European Sociological Review. 2014. Vol. 30, No. 2. P. 194–206. DOI: 10.1093/esr/jcu038.

6. Goodman M. A., Dyer W. J. From parent to child: Family factors that influence faith transmission // Psychology of Religion and Spirituality. 2020. Vol. 12, No. 2. P. 178–190. DOI: 10.1037/rel0000283.

7. Hardy S. A., Nelson J. M., Moore J. P., King P. E. Processes of religious and spiritual influence in adolescence: A systematic review of 30 years of research // Journal of Research on Adolescence. 2019. Vol. 29, No. 2. P. 254–275. DOI: 10.1111/jora.12486.

8. He X., Baharom S., Liao S. A systematic literature review of the relationship between cultural intelligence and academic adaptation of international students // Social Sciences & Humanities Open. 2023. Vol. 8, No. 1. Article 100622. DOI: 10.1016/j.ssaho.2023.100622.

9. Mayer B., Trommsdorff G. Cross-Cultural Perspectives on Adolescents' Religiosity and Family Orientation // Values, Religion, and Culture in Adolescent Development / ed. by G. Trommsdorff, X. Chen. New York : Cambridge University Press, 2012. P. 341–369. DOI: 10.1017/CBO9781139013659.020.

10. Mercier C., Cornelio J., Warren J.-P. Young people and religious actors in a globalized world. Introduction // Social Compass. 2024. Vol. 71, No. 1. P. 3–25. DOI: 10.1177/00377686241240693.

11. Schwarzenthal M., Juang L. P., Schachner M. K., van de Vijver F. J. R. A multimodal measure of cultural intelligence for adolescents growing up in culturally diverse societies // International Journal of Intercultural Relations. 2019. Vol. 72. P. 109–121. DOI: 10.1016/j.ijintrel.2019.07.007.

12. Schnitker S. A., Medenwaldt J. M., Williams E. G. Religiosity in adolescence // Current Opinion in Psychology. 2021. Vol. 40. P. 155–159. DOI: 10.1016/j.copsyc.2020.09.012.

13. Simsek M., Fleischmann F., van Tubergen F. Similar or divergent paths? Religious development of Christian and Muslim adolescents in Western Europe // Social Science Research. 2019. Vol. 79. P. 160–180. DOI: 10.1016/j.ssresearch.2018.09.004.

14. Simsek M., van Tubergen F., Fleischmann F. Religion and intergroup boundaries: Positive and negative ties among youth in ethnically and religiously diverse classes in Western Europe // Review of Religious Research. 2022. Vol. 64, No. 1. P. 1–33. DOI: 10.1007/s13644-021-00473-y.

15. Trommsdorff G. Cultural Perspectives on Values and Religion in Adolescent Development: A Conceptual Overview and Synthesis // Values, Religion, and Culture in Adolescent Development / ed. by G. Trommsdorff, X. Chen. New York : Cambridge University Press, 2012. P. 3–45. DOI: 10.1017/CBO9781139013659.003.